

TO SEE, TO UNDERSTAND, TO DESIGN. The Landscape Revitalization Studio UAP

Stawoj Dreszer, Marja Urbańska

DOI:10.30825/5.ak.158.2018.60.3

ZAUWAŻYĆ,
ZROZUMIEĆ,
ZAPROJEKTOWAĆ.

Pracownia
Rewitalizacji
Krajobrazu UAP

Key words: revitalization, landscape, city, society, studies

Introduction

The history of garden and park complexes dates back to 3000 years BC. During this period, the Sumerians created hunting parks that combined the beauty of the landscape with the function of sports entertainment. In the Egyptian gardens, 2000 years BC, there were decorative ponds, trees and flowers were planted. Each of the ancient civilizations: Egypt, Babylon, Greece, Rome, Persia, and China had a significant contribution to the history of gardens. It was at that time that the first irrigation systems appeared, along with herb gardens as well as the art of decorative pruning of trees and shrubs. The following millennia brought flourish of garden art on almost all continents. Unfortunately nothing lasts forever. The time of industrial revolutions brought changes in thinking about the world around us. The second industrial revolution, which took place at the turn of the 19th and the 20th centuries, turned out to be particularly painful.

The landscape of the twentieth century was subordinated to the idea of industrial and economic development and was exploited and treated almost exclusively as a consumer product. This sad way of thinking dominated the world and was rejected only by a few outstanding individuals, distinguished planners,

urban planners, and architects. To this day, the concept of Ebenezer Howard, regarding the idea of the Garden City, buildings created by F.L Wright and Alvar Alto, continue to serve as models for young designers.

The Polish landscape subjected to the actions of the totalitarian system was under the influence of sickle cuts and hammer strokes. In Poland of the previous era, the shape of the landscape was often decided by the people who were completely unprepared. The determinant of quality was the percentage of the plan's implementation. Changes in thinking about the landscape in Poland came as late as after 1989. In agricultural and technical colleges, the threats posed by the overexploitation by the People's Republic of Poland began to be noticed. New fields of study and new branches of science were created: landscape ecology, landscape geography, landscape management, and landscape architecture.

Landscape design and artistic didactic

In the introduction to *The Story of Gardening* Penelope Hobhouse [2005] writes: "Since ancient times, the idea of garden beauty has fascinated Chinese emperors, Assyrian kings and medieval poets, and around the 12th century Persian poets wrote about roses and nightingales as a measure of the pleasure that a garden can give. Establishing

Słowa kluczowe: rewitalizacja, krajobraz, miasto, społeczeństwo, studia

Wprowadzenie

Historia założenia ogrodowych i parkowych sięga 3000 lat p.n.e. W tym okresie Sumerowie tworzyli parki łowieckie, które łączyły w sobie piękno krajobrazu z funkcją rozrywki sportowej. 2000 lat p.n.e. w ogrodach egipskich znajdowały się ozdobne sadzawki, sadzono kwiaty i drzewa. Każda ze starożytnych cywilizacji: Egipt, Babilon, Grecja, Rzym, Persja, Chiny miała znaczący wkład w historię ogrodów. To w tamtym okresie powstały pierwsze systemy nawadniające, tworzone ogrody zielne, pojawiały się też sztuka dekoracyjnego przycinania drzew i krzewów. Kolejne tysiąclecia przyniosły rozkwit sztuki ogrodowej na niemal wszystkich kontynentach. Jednak nic nie trwa wiecznie. Nadszedł czas rewolucji przemysłowych, a wraz z nimi zmiany w myśleniu o otaczającym świecie. II rewolucja przemysłowa na przełomie XIX i XX wieku okazała się szczególnie bolesna.

Krajobraz XX wieku podporządkowany idei rozwoju przemysłowego i gospodarczego był wyzyskiwany i traktowany niemal wyłącznie konsumpcyjnie. Taki smutny obraz roztaczający się na całym świecie zakłócany był jedynie przez wybitne jednostki, znamienitych planistów,

urbanistów i architektów. Do dziś przywoływane są koncepcje Ebenezera Howarda dotyczące idei miasta ogrodu, cały czas za wzór dla młodych projektantów stawiane są budynki stworzone przez F.L. Wrighta czy Alvara Aalto.

Polski krajobraz poddany działaniom totalitarnego systemu ugiął się pod wpływem ciężkiego sierpa i uderzeń młota. W Polsce minionej epoki o kształcie krajobrazu często decydowali ludzie zupełnie do tego nieprzygotowani, a wyznacznikiem jakości był procent realizacji planu. Zmiany w myśleniu o krajobrazie w Polsce nadeszły po 1989 roku. Na uczelniach rolniczych i technicznych zaczęto dostrzegać zagrożenia, jakie niesła rabunkowa gospodarka PRL-u. Powstawały nowe kierunki studiów i działy nauki: ekologia krajobrazu, geografia krajobrazu, zarządzanie krajobrazem czy wreszcie – architektura krajobrazu.

Projektowanie krajobrazu a dydaktyka artystyczna

We wprowadzeniu do *Historii ogrodów* Penelope Hobhouse [2005] pisze: „Od najdawniejszych czasów idea piękna ogrodu fascynowała chińskich cesarzy, asyryjskich królów i średniowiecznych poetów, a około XII wieku poeci perscy pisali o różach i słowikach będących miarą

rozkoszy, jaką daje ogród. Zakładanie ogrodów stało się wkrótce **sztuką**, a nie jedynie kolekcjonowaniem pożytecznych, czasem pięknych roślin”.

Projektowanie krajobrazu od samego początku związane było ze sztuką. Analogicznie do malarstwa, rzeźby, architektury i literatury, projekty ogrodów poddawane były trendom charakterystycznym dla poszczególnych stylów w historii sztuki. Ogrody barokowe opływały przepychem, demonstrowały panowanie człowieka nad przyrodą. Ogrody romantyczne to malownicze ogrody i parki krajobrazowe oraz doznania opisywane przez Mickiewicza [1982] w *Panu Tadeuszu*:

„Czeremchy opłatane dzikich chmielów wieńcem,

Jarzębiny ze świeżym pasterskim rumieńcem,

Leszczyna jak menada z zielonymi berły,

Ubrany jak w grona, w orzechowe perły;

A niżej dziatwa leśna: głóg w objęciu kalin,

Ożyna czarne usta tuląca do malin.

Drzewa i krzewy liśćmi wzięły się za ręce,

Jak do tańca stające panny i młodzieńce”.

Dydaktyka artystyczna w zakresie projektowania krajobrazu opiera się na tradycjach odwołujących się do tak wybitnych artystów jak Donato Bramante, Raffaello Santi, Michał Anioł. W Polsce sztuką projektowania i kształtowania krajobrazu zajmowali się między innymi: Aleksander Orłowski i Jan Piotr Norblin.

Profesor Włodzimierz Dreszer w referacie programowym konferencji zorganizowanej w 2007 r. na poznańskiej ASP, zatytułowanej

gardens soon became an **art**, and not just collecting useful, sometimes beautiful plants”.

From the very beginning, landscape design was associated with art. Similarly to painting, sculpture, architecture and literature, garden styles were influenced by the trends characteristic of particular styles in the history of art. The baroque gardens were full of splendor, demonstrating the domination of man over nature. Romantic gardens were picturesque gardens and landscape parks described by Mickiewicz [1982] in *Pan Tadeusz*:

“The black currant, intertwined with a wreath of wild

hop; the service tree, with the fresh blush of a shepherdess;

the hazel, like a maenad, with green thyrsuses, decked with the

pearls of its nuts as with clusters of grapes; and beneath them

the children of the forest, the hawthorn in the embrace of the

elder, the blackberry pressing its black lips upon the raspberry.

The trees and bushes joined hands with their leaves, like young

men and maidens standing ready for a dance around a married pair”

In terms of landscape design, artistic education is based on traditions referring to such outstanding artists as Donato Bramante, Raffaello Santi, and Michelangelo. In Poland, the art of landscape designing and landscaping were taken on, among others, by: Aleksander Orłowski and Jan Piotr Norblin.

Professor Włodzimierz Dreszer [2007] in the program paper for the conference “Distinguished spaces of the cultural landscape” organized in 2007 at the Academy of Fine Arts in Poznan, writes: “Science is able to recognize, study, interpret, and define the material world. We get to know everything material more and more precisely. However, where the material reality ends, human imagination focused on intellectual and spiritual experience opens and science shows its helplessness. (...) In these areas, as it deals solely with describing, organization and cataloging of events, science gives way to art”.

As a result of these reflections and observations, based on more than 40 years of teaching and design experience, in the Bionics Department at the Faculty of Architecture and Design, a Landscape Interior Design Studio was created, followed by the Art of Landscape Design specialty and from 2014 a unique field of study – Landscape Design.

The revitalization of degraded landscape spaces is one of the most important problems which modern landscape designers have to face. The existing urban tissue requires a fresh outlook. It is necessary to adapt it to the current needs and standards.

The Landscape Revitalization Studio at the Poznan University of Arts was established in response to these tendencies and changes. The discussed design problems make future architects and landscape designers aware of the current cultural

and civilizational situation and of the possible prospects in the context of developing digital technologies. We are discussing the tasks the current students will probably meet in their future work.

Materials and methods

TO SEE, TO UNDERSTAND AND TO DESIGN is an idea, which guided pedagogues and students at the Department of Bionics and Landscape at the Poznan University of Arts from the very beginning. In the Landscape Revitalization Studio, teachers make every effort to ensure that students *see, understand* and only then *design* the chosen space. In our opinion, the most important stage in the process of revitalization of cultural spaces, but also in design in general, is the phase of analysis (including historical, topographic or sociological analysis). We believe that space design must be based on an understanding of its essence and contexts. We strive to ensure that even at an early stage of education, students understand that revitalization is not just aesthetisation and beautification of space, but a multithreaded and complex process.

Currently in Poland, the word “revitalization” describes almost everything. Urban squares, historic tenements, surfaces, railway tracks, and even cemeteries are being revitalized. Unfortunately, the activities carried out are usually far from the

„Przestrzenie wyróżnione krajobrazu kulturowego” pisze: „Nauka jest w stanie rozpoznawać, badać, interpretować i definiować świat materialny. Coraz precyzyjniej poznajemy wszystko to, co jest ciałem. Tam jednak, gdzie kończą się granice rzeczywistości materialnej i otwierają przestrzenie ludzkiej wyobraźni skierowane ku intelektualnemu i duchowemu przeżyciu, nauka pokazuje swą bezradność.(...) W tych obszarach nauka ustępuje miejsca sztuce zajmując się jedynie opisem, porządkowaniem i katalogowaniem zdarzeń” [Dreszer 2007].

W wyniku tych przemyśleń i spostrzeżeń, na podstawie ponad 40 lat doświadczeń dydaktycznych i projektowych w Katedrze Bioniki na Wydziale Architektury i Wzornictwa, powstała Pracownia Projektowania Wnętrz Krajobrazowych, następnie specjalność sztuka projektowania krajobrazu, a od 2014 r. unikatowy kierunek studiów design krajobrazu.

Rewitalizacja zdegradowanych przestrzeni krajobrazu jest jednym z ważniejszych problemów pośród tych, z którymi muszą zmierzyć się współcześni projektanci przestrzeni. Istniejąca tkanka miejska wymaga świeżego spojrzenia. Niezbędne staje się dostosowanie jej do obecnych potrzeb i standardów. Pracownia Rewitalizacji Krajobrazu w poznańskim Uniwersytecie Artystycznym została powołana w odpowiedzi na te zjawiska i zmiany. Podejmowane problemy projektowe uświadamiają przyszłym architektom i projektantom

krajobrazu aktualną sytuację kulturową i cywilizacyjną oraz perspektywy rozwoju w kontekście rozwijających się technologii cyfrowych. Mówimy o tym, z jakimi zadaniami studenci najprawdopodobniej spotkają się w swojej przyszłej pracy zawodowej.

Materiały i metody

ZAUWAŻYĆ, ZROZUMIEĆ, ZAPROJEKTOWAĆ to hasło będące wyrazem idei, która od czasu powstania Katedry Bioniki i Krajobrazu UAP przyświeca jej pedagogom i studentom. W Pracowni Rewitalizacji Krajobrazu prowadzący dokładają wszelkich starań, by nauczyć studentów samodzielnego odkrywania świata, a w nim sensów i znaczeń ludzkich przestrzeni. Najważniejszym etapem w procesie rewitalizacji przestrzeni kulturowych, ale i w projektowaniu w ogóle, jest dla nas faza analityczna. Dotyczy ona eksploracji oraz interpretacji wyznaczonego miejsca w różnych zakresach problemowych. Są to między innymi znaczenia dotyczące historii miejsca, jego walorów socjologiczno-psychologicznych, funkcjonalnych i topograficznych, geologicznych, archeologicznych, botanicznych itp. Uważamy, że projekt przestrzeni musi bazować na zrozumieniu jej istoty i kontekstów. Dążymy do tego, by już na wczesnym etapie edukacji studenci zrozumieli, że rewitalizacja nie jest jedynie estetyzacją i upiększaniem

przestrzeni, ale procesem złożonym i wielowątkowym.

W Polsce słowem „rewitalizacja” określa się obecnie niemal wszystko. Rewitalizuje się miejskie place, zabytkowe kamienice, nawierzchnie, trakcje kolejowe, a nawet cmentarze. Niestety, przeprowadzane działania są zazwyczaj dalekie od faktycznej definicji słowa „rewitalizacja” i okazują się jedynie zwykłym remontem, albo tym, że jest „nowiej i ładniej”.

Artykuł przedstawia efekty działań pedagogicznych oraz sposób kierowania pracami projektowymi na przykładzie prac dyplomowych zrealizowanych pod kierownictwem dr. hab. Sławoja Dreszera oraz doktorantki Marty Urbańskiej w roku akademickim 2017/2018.

W pracowni Rewitalizacji Krajobrazu mobilizujemy studentów do poszukiwania własnych metod badawczych i projektowych. W książce *Tożsamość miejsca. Projektowanie koloru w architekturze i urbanistyce* [Dreszer 2011] czytamy: „Utrzymanie harmonii przestrzeni kulturowych wymaga ciągłego poszukiwania i określania ich wewnętrznych zgodności i jednolitości. Dbłość o zachowanie odpowiedniości w relacjach między składnikami kulturowymi i przyrodniczymi jest podstawowym warunkiem utrzymania wyrazistej odrębności oraz wizualnego i duchowego charakteru miejsca lub przestrzeni”. Hołdując tym zasadom, wychodzimy z założenia, że każda przestrzeń i każde zagadnienie wymagają

Fig. 1. Michał Kacprzyk *Public space in the city. Conceptual design of the revitalization of Cyril Ratajski Square in Poznan – visualisation*

Ryc. 1. Michał Kacprzyk *Przestrzeń publiczna w mieście. Projekt koncepcyjny rewitalizacji placu Cyryla Ratajskiego w Poznaniu – wizualizacja*

actual definition of the word “revitalization” and turn out to be merely a renovation, or making the space appear *newer and nicer*.

Pedagogical activities and project management will be presented on the example of the diploma theses supervised by Sławoj Dreszer PhD., hab., and PhD student Marta Urbańska in the academic year 2017/2018.

In the Landscape Revitalization studio, we inspire students to look for their own research and design methods. In the book *Identity of place. Color planning in architecture and urban development* [Dreszer 2011] we read: “Maintaining harmony of cultural spaces requires continuous definition of their internal compliance and unity. Care for maintaining correspondence in the relationships between cultural and natural components is a vital prerequisite for keeping clear distinction and visual and spiritual character of place¹”. Adhering to these principles, we

assume that every space and every issue requires a personal and individual approach. This means that in each case presented, the author had to balance and adjust research methods to the issue as well as personal and subjective observations and experiences autonomously. Drawing from the ideas and experiences of phenomenology, structuralism, reductionism and other views in the philosophy of science, we are looking for our own cognitive and research tools.

Landscape revitalization as a process

Revitalization is not just the space. Revitalization is also an open mind and courage in making decisions. It is often unconventional thinking, indispensable assertiveness, sometimes even boldness in taking up challenges. Such features are

certainly possessed by diplomants Marika Stanisławska, Michał Kacprzyk, Marta Muszyńska and Magdalena Zwolak.

Michał Kacprzyk

Public space in the city. Conceptual design of the revitalization of Cyril Ratajski Square in Poznań²

At the beginning of the academic year 2017/2018, I contacted Mrs. Alicja Wilak, Councilor of the City of Poznań and Vice-President of the Osiedle Stare Miasto Council. I wanted the students to look at the problems of urban space located almost in the immediate vicinity of the University. Together with the Councilor, we agreed on the scope of work to be taken by students as part of semester and annual work. We organized several consultation meetings. Students met, among others, with representatives of the Municipal Art Consultant’s Office, the Municipal Green Board, the Municipal Conservator of Monuments, and the Municipal Roads Authority. Michał Kacprzyk became very interested in the topic. As part of his diploma thesis, he took part in the discussion on the quality of public space in the city.

The Cyril Ratajski square was laid out at the beginning of the 19th century to provide commercial space for the city. Its function was quickly adjusted. In the mid-nineteenth century, the square was planted with trees and one-story buildings were replaced with neo-Renaissance tenement houses. The square became

indywidualnego podejścia. Oznacza to, że w każdym z prezentowanych przypadków autor autonomicznie musiał wyważyć i dopasować metody badawcze do zagadnienia oraz osobistych spostrzeżeń i praktyki. Czerpiąc z idei oraz doświadczeń fenomenologii, strukturalizmu, redukcjonizmu i innych poglądów w filozofii nauki, poszukujemy własnych narzędzi poznawczych i badawczych.

Rewitalizacja krajobrazu jako proces

Rewitalizacja to nie tylko przestrzeń. Rewitalizacja to także otwarty umysł, odwaga w podejmowaniu decyzji. To często nieszablonowe myślenie, niezbędna asertywność, a czasem i zuchwałość w podejmowaniu wyzwań. Takimi cechami z pewnością wyróżnili się dyplomanci Marika Stanisławska, Michał Kacprzyk, Marta Muszyńska oraz Magdalena Zwolak.

Michał Kacprzyk

*Przestrzeń publiczna w mieście.
Projekt koncepcyjny rewitalizacji
placu Cyryła Ratajskiego
w Poznaniu¹*

Na początku roku akademickiego 2017/2018 skontaktowałem się z panią Alicją Wilak, radną Poznania i wiceprzewodniczącą Rady Osiedla Stare Miasto. Chciałem, aby studenci przyjrzeni się problemom przestrzeni miejskiej, która usytuowana jest

niemal w bezpośrednim sąsiedztwie uniwersytetu. Wspólnie z panią radną uzgodniliśmy zakres prac, którym mieliby zająć się studenci w trakcie pracy semestralnej i rocznej. Zorganizowaliśmy kilka spotkań konsultacyjnych. Studenci spotkali się m.in. z przedstawicielami Biura Plastyka Miejskiego, Zarządu Zieleni Miejskiej, Miejskiego Konserwatora Zabytków, Zarządu Dróg Miejskich. Tematem żywo zainteresował się również Michał Kacprzyk. W ramach pracy dyplomowej zabrał głos w dyskusji dotyczącej jakości przestrzeni publicznej w mieście.

Plac Cyryła Ratajskiego wytyczony na początku XIX wieku miał stanowić handlową przestrzeń miasta. Jego funkcja została jednak szybko skorygowana. Już w połowie XIX wieku plac został obsadzony drzewami, a istniejącą zabudowę parterową zastąpiono neorenesansowymi kamienicami. Plac stał się miejscem reprezentacyjnym. Powstały alejki spacerowe ukryte w cieniu koron drzew. Jego centrum wyznaczała fontanna Perseusza. Niestety, w wyniku działań zbrojnych w czasie II wojny światowej plac, jak i część miasta, w której się znajdował, uległy poważnym zniszczeniom. Z całej okalającej go niegdyś zabudowy w dobrym stanie zachowały się jedynie dwa budynki. Pozostałą część uzupełniono już po wojnie, w latach 1952–1957, zabudową socrealistyczną, a cała przestrzeń nabrała siermiężnego, bezkształtnego, szaroburego wyrazu. Przeprowadzane w kolejnych

dziesięcioleciach wielokrotne remonty nawierzchni oraz obiektów architektonicznych nie przywróciły dawnego blasku i wyjątkowego klimatu tego miejsca. Na przełomie XIX i XX wieku plac włączono do siatki komunikacji miejskiej Poznania, a przystanek tramwajowy stał się jego dominantą zarówno wizualną, jak i funkcjonalną.

Projekt dyplomowy to powrót do czasów świetności placu Cyryła Ratajskiego przy użyciu współczesnych środków wyrazu. Wizualny i funkcjonalny program projektowanej przestrzeni powstał na planie siatki wykreślonej pomiędzy środkiem placu a najważniejszymi obiektami miejskimi mieszczącymi się w promieniu kilkuset metrów. Jej duże zagęszczenie podkreśla wagę miejsca na planie Poznania. Wyznaczone linie zbiegające się na środku placu uzupełnione zostały okręgami kreślonymi z tego samego punktu. W ten sposób autor wyznaczył strukturę, która umożliwiła konsekwentne i oryginalne zagospodarowanie przestrzeni. Wpisany w tkankę urbanistyczną układ został wyniesiony w przestrzeń systemem prefabrykowanych elementów ze strukturalizowanego betonu. W miejscach związanych z funkcjami rekreacyjnymi betonowe formy uzupełniono drewnianymi elementami, które ocieplają wizualnie przestrzeń i tworzą przyjazne człowiekowi klimat i charakter (ryc. 1). Projekt zakłada również pozostawienie istniejących drzew oraz uzupełnienie ich nowymi

a representative place. Walking alleys, hidden in the shade of tree crowns, were created. The center of the square was marked by Perseus' fountain. Unfortunately, the war was not kind to this part of the city. After the war, in the years 1952–1957, the square was filled with socialist realist buildings, and it gained a coarse, shapeless appearance. Repeated renovations of the surface and architectural objects did not restore the former splendor and its exceptional climate.

The diploma project consists in restoring the square to its former glory using modern means.

The visual and functional program of the designed space was created on a grid plan drawn between the center of the square and the most important buildings located within a few hundred meters. The high density of the grid emphasizes the importance of space on the map of

Poznan. The drawn lines converging in the middle of the square were completed with circles drawn from the same point. In this way, the author sets a structure that enables consistent and original use of space. Integrated in the urban tissue, the composition has been erected using a system of prefabricated elements made of structured concrete.

In places associated with recreational functions, concrete forms have been supplemented with a large number of wooden elements, as wood visually warms the space and creates a friendlier atmosphere (Fig. 1). The project foresees both leaving the currently growing trees and a large number of new plantings. It restores water elements, introduces a large number of seats, baskets, bicycle stands and, above all, provides comfort to those waiting for an oncoming tram. In the new version, Cyril Ratajski Square is a meeting

place for the local community and an important point on the social map of the City (Fig. 2). It is a chance to create, a new downtown green public space in Poznan.

Marika Stanisławska

Openwork structures as a new concept of greenery restoration in the city³

In the summer of 2018, Poland saw shocking pictures showing the construction of a fifteen-storey castle located on an artificial island in the heart of the Noteć Forest. In addition, the public was outraged by the fact that the facility is located in the area under Natura 2000 program protection⁴.

On August 1 that year, President Andrzej Duda signed the “Act on the facilitation of the preparation and implementation of housing investments and accompanying investments”⁵, passed at an express pace. There are serious concerns that this package of legal regulations, commonly referred to as the *Lex developer*, will turn already messy space of cities and towns into a concrete jungle. The Committee for Spatial Development of the Polish Academy of Sciences writes in its opinion on this Act: “The project is in clear contradiction with the need to adapt cities to climate change, as it sanctions expansion into green and blue infrastructure in the name of short-sighted, particular interest”.

Fig. 2. Michał Kacprzyk *Public space in the city. Conceptual design of the revitalization of Cyril Ratajski Square in Poznan – visualisation*

Ryc. 2. Michał Kacprzyk *Przestrzeń publiczna w mieście. Projekt koncepcyjny rewitalizacji placu Cyryla Ratajskiego w Poznaniu – wizualizacja*

Fig. 3. Marika Stanisławska *Openwork structures as a new concept of greenery restoration in the city* – visualisation

Ryc. 3. Marika Stanisławska *Ażurowe struktury jako nowa koncepcja rewitalizacji zieleni w mieście* – wizualizacja

nasadzeniami. Przywraca elementy wodne, wprowadza dużą liczbę siedzisk oraz obiektów małej architektury, takich jak kosze czy stojaki rowerowe. Przewidziane zostały też rozwiązania zapewniające komfort osobom oczekującym na przystanku na nadjeżdżający tramwaj.

Plac Cyryla Ratajskiego w nowej odsłonie to miejsce spotkań społeczności lokalnej i ważny punkt na towarzyskiej mapie miasta (ryc. 2). To również szansa na stworzenie w Poznaniu nowego śródmiejskiego zielonego salonu.

Marika Stanisławska

*Ażurowe struktury jako nowa koncepcja rewitalizacji zieleni w mieście*²

Latem 2018 roku Polskę obiegły szokujące zdjęcia pokazujące budowę piętnastokondygnacyjnego zamku zlokalizowanego na sztucznej wyspie w sercu Puszczy Noteckiej. Dodatkowo opinię publiczną oburzał fakt, że obiekt zlokalizowano na terenach objętych ochroną programu Natura 2000³.

1 sierpnia 2018 roku prezydent Andrzej Duda podpisał uchwaloną w ekspresowym tempie Ustawę o ułatwieniach w przygotowaniu i realizacji inwestycji mieszkaniowych oraz inwestycji towarzyszących⁴. Istnieją poważne obawy, że ten pakiet przepisów prawnych zwany popularnie *lex deweloper* doszczętnie zabetonuje i tak już zaśmieconą przestrzeń polskich miast i miasteczek. Komitet Przestrzennego Zagospodarowania

Kraju PAN w swoim stanowisku do tej ustawy pisze: „Projekt stoi w jawnej sprzeczności z potrzebami adaptacji miast do zmian klimatu, gdyż sankcjonuje ekspansję na tereny zielonej i niebieskiej infrastruktury w imię krótkowzrocznego, partykularnego interesu, a nie interesu publicznego”⁵.

Czy w przyszłości takie partyzanckie działania jak w Stobnicy będą konieczne w walce o tereny zielone w miastach?

Marika Stanisławska zaproponowała rozwiązanie, które w niedalekiej przyszłości może okazać się jednym z nielicznych, pozwalającym na wprowadzanie nowej zieleni w urbanistyczną tkankę miasta. Temat narożnej działki przy placu Wiosny Ludów w Poznaniu⁶ stał się przedmiotem miejskiej dyskusji już kilkanaście lat temu. Obecnie miejsce to jest jedynie obiektem żartów oraz pomnikiem indolencji i bezsilności urzędniczej. Projekt

dypłomowy odświeża ten nieco kłopotliwy dla władarzy miasta temat. Zaprojektowany w tym miejscu obiekt to rodzaj wiszących ogrodów wkomponowanych w architektoniczną tkankę centrum Poznania. Wielowarstwowe platformy (ryc. 3), z których wydają się spływać zwisające rośliny, wyznaczają nową przestrzeń społeczną osłoniętą od ruchu i hałasu miejskiej ulicy. Elewacje obiektu wyznaczone zostały przez stalowe pionowe konstrukcyjne (ryc. 4), na których podwieszono pomosty spacerowe.

Te pomosty, niczym krużganki, otaczają siedmiokondygnacyjną studnię będącą zielonym rezerwuarem śródmieścia. Kontrastujące ze sobą surowa, stalowa konstrukcja i wewnątrz wypełnione płynnymi, nieokreślonymi formami zieleni, tworzą niezwykłą, poetycką scenię.

W takim miejscu możemy spojrzeć głęboko w oczy ukochanej osobie, nim wsiądzie do odjeżdżającego

In the future, will such guerrilla activities as in Stobnica be necessary in the fight for green areas in cities?

Marika Stanisławska proposed a solution which in the near future may turn out to be one of the few that will allow new greenery to be introduced into the urban tissue of the city.

The subject of a corner plot at the Wiosna Ludów Square in Poznań⁶ has been the subject of a municipal discussion a dozen or so years ago. Currently, this place is

only a ridiculous monument of indolence and clerical powerlessness. The diploma project refreshes this somewhat troublesome topic for the town's governors.

The designed structure is a kind of hanging gardens integrated into the architectural tissue of the Poznań center. Multilayered platforms (Fig. 3), from which hanging plants seem to flow down, mark a new social space shielded from the traffic and noise of the street. The facades of

the structure are marked out by steel structural pillars (Fig. 4), in which pedestrian bridges are suspended.

These bridges, like galleries, surround a seven-stories deep well, creating a green reservoir in a downtown area. The raw steel structure is in stark contrast with the interior filled with liquid, undefined forms of plants. Together they create unusual, poetic scenery. It is a place where you can look deeply into the eyes of a beloved person before they get on a tram leaving from a nearby platform, or to hide in the greenery and find inner peace in the loud, often stressful space of the city. For some it may also be a chance to see the boundary between the sacred and the profane in an urban structure.

Marta Muszyńska

A project to revitalize the Bażantarnia forest park in Elbląg. Conceptual design⁷

"Bażantarnia" is a historic forest park located on the edge of the Elbląg Upland. Through this area flows a winding, picturesque Silver Stream. In the first decades of the 18th century it became a place of rest for Elbląg residents. In 1913, forest park areas were incorporated into the city limits of Elbląg.

The vegetation of the park is a mixed with a predominance of deciduous trees: beeches, oaks, alders, hornbeams, maples, birches, aspens, elms, lindens; there are also some spruce trees, occasional pines, firs and larches. There are also species

Fig. 4. Marika Stanisławska *Openwork structures as a new concept of greenery restoration in the city – visualisation*

Ryc. 4. Marika Stanisławska *Ażurowe struktury jako nowa koncepcja rewaloryzacji zieleni w mieście – wizualizacja*

Fig. 5. Marta Muszyńska *A project to revitalize the Bażantarnia forest park in Elbląg. Conceptual design – visualisation*

Ryc. 5. Marta Muszyńska *Projekt rewitalizacja parku leśnego Bażantarnia w Elblągu. Projekt koncepcyjny – wizualizacja*

z pobliskiego przystanku tramwaju, lub też zaszyć się pośród zieleni i odnaleźć wewnętrzny spokój w głośniejszej, często stresującej przestrzeni miasta. Dla niektórych użytkowników może to być też szansa, by dostrzec granicę między *sacrum* i *profanum* w wielkomiejskiej strukturze.

Marta Muszyńska

*Projekt rewitalizacja parku leśnego Bażantarnia w Elblągu. Projekt koncepcyjny*⁷

Bażantarnia to zabytkowy park leśny położony na skraju Wysoczyzny Elbląskiej. Przez jego obszar płynie wijący się strumień malowniczego Srebrnego Potoku. W pierwszych dekadach XVIII wieku stał się miejscem wypoczynku elblążan. W roku 1913 tereny leśno-parkowe włączono w granice miasta Elbląg. Szatę roślinną parku stanowi drzewostan mieszany z przewagą drzew liściastych: buków, dębów, olch, grabów, klonów, brzoź, osik, wiązów, lip; pojawiają się też świerki, rzadziej sosny, jodły, modrzewie. Na terenie tym występują również gatunki roślin rzadko spotykanych w północnej części Polski: czosnek niedźwiedzi, tojad dziobaty, żywiec cebulkowy, widlak wroniec, kosmatka gajowa, pióropusznik strusi, bez

koralkowy, kozłek bżowy, przetacznik górski oraz skrzyp olbrzymi. Spośród zwierząt występują tu m.in. zając, kuna leśna, borsuk, lis, jenot, tchórz, dzik i sarna. Niezwykle bogata flora i fauna oraz niepospolita tektonika terenu, przepływające strumyki i potoki sprawiają, że miejsce to bywa nazywane Bieszczadami Północy⁸.

18 września 2017 roku, w wyniku fali silnych ulew, w Elblągu spadło tego dnia ponad 70 litrów deszczu na metr kwadratowy powierzchni. Miasto oraz okoliczne tereny zostały podtopione, w tym park „Bażantarnia”, którego nie oszczędziły wezbrane wody Srebrnego Potoku. Jak poinformowała wówczas rzeczniczka prezydenta miasta, Joanna Urbaniak, straty w parku były szacowane na ok. 7 mln zł. Zniszczeniu uległy między innymi ścieżki, które ciągnęły się wzdłuż koryta rzeki, co spowodowało, że korzystanie z parku zostało zabronione.

Projekt Marty Muszyńskiej jest odpowiedzią na obecny stan infrastruktury parkowej. Autorka nie ogranicza się do działań remontowych i naprawczych, lecz proponuje nowe, współczesne rozwiązania. Kierowana wyobraźnią i ambicją chce, aby park Bażantarnia był wizytówką jej rodzinnego miasta.

Głównym założeniem projektu jest budowa pomostu spacerowego (ryc. 5), który płynną linią wije się pośród drzew, opadając i wznosząc się, czasem na wysokość nawet kilku metrów.

Pomost otwiera przed użytkownikami zupełnie nowe perspektywy przeżycia. Przebieg spacerowej estakady zmienia horyzont percepcyjny i umożliwia niebanalne postrzeganie otaczającej przyrody i zróżnicowanego krajobrazu Wysoczyzny Elbląskiej. Projekt przewiduje również zaakcentowanie głównego wejścia do parku oraz utworzenie specjalnych punktów związanych z obsługą ruchu turystycznego. Ponadto koncepcja projektowa uwzględnia obowiązujące uwarunkowania prawne i administracyjne dotyczące terenu parku Bażantarnia oraz aktualne plany dotyczące strategii rozwoju miasta Elbląg.

Magdalena Zwolak

*W poszukiwaniu autorskiej metody analizy krajobrazu. Zależności między komponentami przestrzeni na przykładzie tektoniki Islandii*⁹

„Islandia. Właśnie tutaj ścierają się ze sobą tak przeciwstawne żywioły jak ogień, woda i lód. Nic więc dziwnego, że to naprężenie jest wyczuwalne w powietrzu, w dotyku”.

of plants rarely found in the northern part of Poland: ramsons, European monkshood, coralroot, northern firmoss, luzula luzuloides, ostrich fern, red elderberry, common valerian, wood speedwell and great horsetail. There fauna comprise of hare, European pine marten, badger, fox, raccoon dog, European polecat, boar and roe deer. Because of its extremely rich flora and fauna as well as uncommon tectonics of the area, flowing brooks and streams, this area is called sometimes Bieszczady of the North⁸.

On September 18, 2017, as a result of heavy rains, more than 70 liters of rain per square meter fell in Elbląg. The city and surrounding areas were flooded, including the Bażantarnia Park, which was not spared by the swollen waters of Silver Stream. According to Joanna Urbaniak, the city's president's spokesperson, the damage to the Park was estimated at approx. 7 million PLN. Among other things, paths along the riverbed were destroyed, which meant that entry to the park was prohibited. Marta Muszyńska's project is a response to the current state of park infrastructure. The author has not limited herself to renovation and repair, but offers new, contemporary solutions. Driven by imagination and ambition, she wants the Bażantarnia Park to become a showcase for her hometown. The main objective of the project is the construction of a walking bridge (Fig. 5), which winds its way among the trees, falling and rising sometimes several meters up.

The bridge brings a perspective of completely new experiences for the users. The course of the pedestrian crossing changes the perceptual horizon and enables an original perception of the surrounding nature and the varied landscape of the Elbląg Upland. The project also envisages accentuating the main entrance to the park and creating special points related to the operation of tourist traffic. In addition, the design concept takes into account the existing legal and administrative conditions regarding the area of the Bażantarnia Park and current plans for the development strategy of the City of Elbląg.

Magdalena Zwolak

In the search of the author's own method of landscape analysis. Relations between space components based on the example of Iceland's tectonics⁹

"Iceland. The place where such opposing elements as fire, water and ice are clashing. No wonder that this tension can be felt in the air, in touch". This is how the story of the amazing landscape of Iceland begins. It made a lasting impression on the memory and imagination of the author during her stay on this island located at the juncture of the northern part of the Atlantic Ocean and Arctic Ocean.

The subject of Magdalena Zwolak's graduation work is the development of an individual design workshop and the search for her own, original method of analyzing and describing the landscape. They

include both research and the determination of dependencies between the various components that make up the landscape specifics and the perceptual climate of the island. The work involves organizing and interpreting all sensory impressions associated with the reception of a space locked in a selected and saved frame. The author's actions allowed us to work out the original procedure of analysis, i.e. the determination of actions and their order. The methods of sampling and visual, sound (Fig. 6) and emotional interpretation impress with their logic and consistency. The conducted experiments, which were described meticulously and in detail in the diploma thesis, were used by the author to design several examples of spatial forms that are a reflection of the conducted analyzes.

How does this story end? Well, just a few hours after defending her diploma, the student boarded an airplane at the Henryk Wieniawski Airport in Poznan to join her friends and acquaintances, whom she had left for almost a year on her beloved island. We envy Mrs. Magda working on her designs in the fantastic scenery of Iceland's landscapes.

Summary and conclusions

In conclusion, it is worth mentioning that all the works described here have been evaluated by the diploma commission and received very

Tak zaczyna się opowieść o niesamowitym krajobrazie Islandii, który odcisnął trwałe piętno w pamięci i wyobraźni autorki podczas jej pobytu na wyspie położonej w północnej części Oceanu Atlantyckiego na granicy Oceanu Arktycznego.

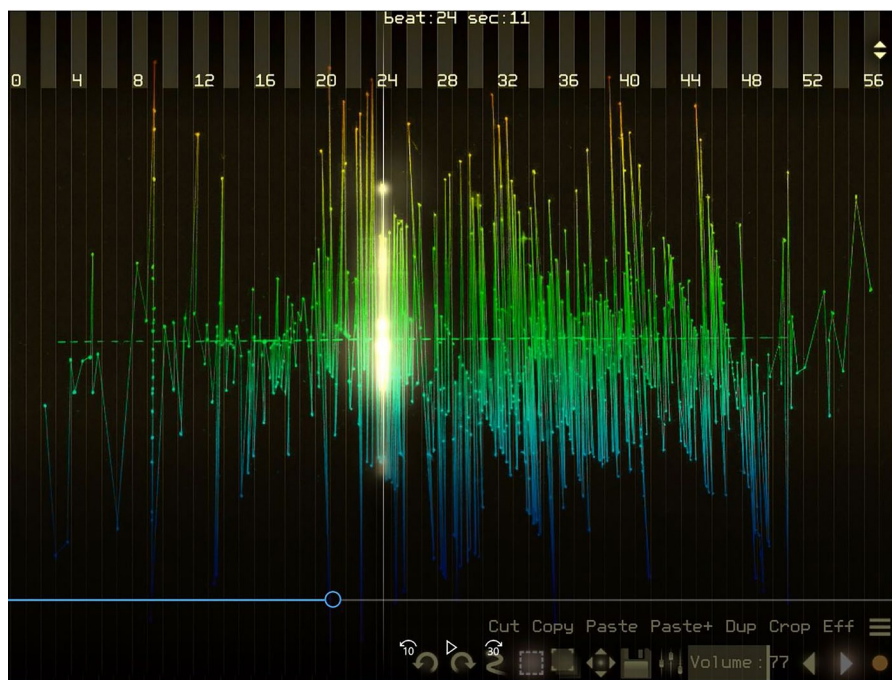
Przedmiotem pracy dyplomowej Magdaleny Zwolak jest opracowanie indywidualnego warsztatu projektowego oraz poszukiwanie własnej, autorskiej metody analizowania i opisywania krajobrazu. Oznacza to badanie i określanie zależności pomiędzy różnorodnymi komponentami składającymi się na specyfikę krajobrazową oraz klimat percepcyjny wyspy. Idea pracy zakłada zorganizowanie oraz zinterpretowanie wszystkich zmysłowych wrażeń związanych z odbiorem przestrzeni zamkniętej w wybranym i zapisanym kadrze.

Działania autorki pozwoliły wypracować oryginalną procedurę analizy tzn. ustalenia działań i ich kolejności. Sposoby próbkowania oraz interpretacji wizualnej, dźwiękowej (ryc. 6), emocjonalnej zachwycają swoją logiką i konsekwencją. Podjęte eksperymenty, które pieczołowicie i szczegółowo opisane zostały w pracy dyplomowej, posłużyły autorce do zaprojektowania kilku przykładowych form przestrzennych będących odzwierciedleniem prowadzonych analiz.

Jak kończy się ta opowieść? Studentka zaledwie kilka godzin po obronie dyplomu zasiadła w fotelu samolotu na poznańskim lotnisku

Fig. 6. Magdalena Zwolak In the search of the author's own method of landscape analysis. Relations between space components based on the example of Iceland's tectonics – pulse of the landscape

Ryc. 6. Magdalena Zwolak W poszukiwaniu autorskiej metody analizy krajobrazu. Zależności między komponentami przestrzeni na przykładzie tektoniki Islandii – puls krajobrazu

Ławica im. Henryka Wieniawskiego, by dołączyć do swoich znajomych i przyjaciół, których na prawie rok pozostawiła na ukochanej wyspie. Zazdrościmy pani Magdzie prac projektowych w fantastycznej scenarii krajobrazów Islandii.

Podsumowanie i wnioski

Tytułem podsumowania warto wspomnieć, że wszystkie opisane tutaj prace zostały ocenione przez komisję dyplomową wyłącznie na oceny bardzo dobre i celujące. Przedstawione przykłady pokazują, że nie sposób zasufladkować

problemów związanych z rewitalizacją krajobrazu. W każdym miejscu, w każdym momencie konieczne jest indywidualne traktowanie opracowywanego problemu. Konteksty są istotą procesu projektowania rewitalizacyjnego. Rozumienie sytuacji przestrzennych, ducha miejsca, historycznych zdarzeń oraz procesów kulturowo-społecznych otwiera nowe obszary umysłu oraz intuicji projektanta – badacza.

Założeniem programowym kierunku architektura krajobrazu było kształcenie międzyobszarowe w zakresach nauk rolniczych, nauk technicznych i sztuki.

good or excellent marks. The presented examples show that pigeonholing of the problems associated with the landscape revitalization would prove very difficult. Everywhere, at any time, it is necessary to treat the problem in question individually. Contexts are the essence of the revitalization design process. Understanding of spatial situations, the spirit of the place, historical events, and cultural and social processes opens up new areas of mind and intuition of the designer – researcher.

The Landscape Architecture program objective is inter-territorial education in the fields of agricultural sciences, technical sciences and art. Each field has different values. Education in the field of art provides graduates with a deeper knowledge of art, the ability to anticipate and plan aesthetic effects as well as exceptional sensitivity and emotionality.

It is difficult to predict what the effects of the introduction of the new so-called Constitution for Science will be. It is important, however, not to forget that only open minds, hard work and integration of all circles invested in landscape will allow further development of the discipline Landscape Architecture.

Sławoj Dreszer
Marta Urbańska

Faculty of Architecture and Design
University of the Arts Poznań

Endnotes

¹ Kacprzyk M. (2018) *Przestrzeń publiczna w mieście. Projekt koncepcyjny rewitalizacji Placu Cyryla Ratajskiego w Poznaniu*, Praca dyplomowa licencjacka, promotor dr hab. Sławoj Dreszer, praca teoretyczna promotor dr Aleksandra Paradowska, Uniwersytet Artystyczny w Poznaniu, Wydział Architektury i Wzornictwa, (Kacprzyk M. (2018) *Public space in the city. Conceptual design of the revitalization of Cyril Ratajski Square in Poznań*, Bachelor's diploma thesis, supervisor Dr hab. Sławoj Dreszer, theoretical work supervisor Dr Aleksandra Paradowska, University of Arts in Poznań, Faculty of Architecture and Design, title translation Olga Adamczyk).

² Stanisławska M. (2018) *Ażurowe struktury jako nowa koncepcja rewaloryzacji zieleni w mieście*, Praca dyplomowa licencjacka, promotor Dr hab. Sławoj Dreszer, praca teoretyczna promotor dr Mateusz Bieczyński, Uniwersytet Artystyczny w Poznaniu, Wydział Architektury i Wzornictwa (Stanisławska M. (2018) *Openwork structures as a new concept of greenery restoration in the city*, Bachelor's diploma thesis, supervisor Dr hab. Sławoj Dreszer, theoretical work supervisor Dr Mateusz Bieczyński, University of Arts in Poznań, Faculty of Architecture and Design, title translation Olga Adamczyk).

³ MRT, *Głos Wielkopolski* (2018). Stobnica: Sprawą budowy zamku w Puszczy Noteckiej zainteresowało się Ministerstwo Środowiska, <https://gloswielkopolski.pl/stobnica-sprawa-budowy-zamku-w-puszczy-noteckiej-zainteresowalo-sie-ministerstwo-srodowiska/ar/13324708> (30.10.2018).

⁴ Dz.U. 2018 poz. 1496 Ustawa z dnia 5 lipca 2018 r. o ułatwieniach w przygotowaniu i realizacji inwestycji mieszkaniowych oraz inwestycji towarzyszących.

⁵ Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN, Stanowisko KPZK PAN w sprawie projektu ustawy o ułatwieniach w przygotowaniu i realizacji inwestycji mieszkaniowych oraz inwestycji towarzyszących z dnia 15 marca 2018 r. (Ministerstwo Inwestycji i Rozwoju

RP), Warszawa 26.03.2018 http://kpkz.pan.pl/images/Stanowisko_KPZK_PAN.pdf (10.11.2018).

⁶ Roik M. (2013) *Głos Wielkopolski* (2013), Kurczaki przy Kupcu mogą zostać... na zawsze. Mimo zmiany planu! <https://gloswielkopolski.pl/kurczaki-przy-kupcu-moga-zostac-na-zawsze-mimo-zmiany-planu/ar/1000947> (10.11.2018)

⁷ Muszyńska M. (2018) *Projekt rewitalizacja parku leśnego Bażantarnia w Elblągu. Projekt koncepcyjny*, Praca dyplomowa licencjacka, promotor Dr hab. Sławoj Dreszer, praca teoretyczna promotor dr Mateusz Bieczyński, Uniwersytet Artystyczny w Poznaniu, Wydział Architektury i Wzornictwa, (Muszyńska M. (2018) *A project to revitalize the Bażantarnia forest park in Elbląg. Conceptual project*, Bachelor's thesis, supervisor Dr hab. Sławoj Dreszer, theoretical work supervisor Dr Mateusz Bieczyński, University of Arts in Poznań, Faculty of Architecture and Design, title translation Olga Adamczyk).

⁸ Jolanta Zielińska, Kamil Zimnicki *Bieszczady Północy – Bażantarnia* <http://bazantarnia.blogspot.com/p/o-bazantarni.html> (14.11.2018).

⁹ Zwolak M. (2018) *W poszukiwaniu autorskiej metody analizy krajobrazu. Zależności między komponentami przestrzeni na przykładzie tektoniki Islandii*, Praca dyplomowa licencjacka, promotor dr hab. Sławoj Dreszer, praca teoretyczna promotor dr Mateusz Bieczyński, Uniwersytet Artystyczny w Poznaniu, Wydział Architektury i Wzornictwa, (Zwolak M. (2018) *In the search of the author's own method of landscape analysis. Relations between space components based on the example of Iceland's tectonics*, Bachelor's diploma thesis, supervisor Dr hab. Sławoj Dreszer, theoretical work supervisor Dr Mateusz Bieczyński, University of Arts in Poznań, Faculty of Architecture and Design, title translation Olga Adamczyk).

Każdy z obszarów nacechowany jest innymi wartościami. Kształcenie w obszarze sztuki wyposaża absolwentów w pogłębioną wiedzę teoretyczną z tego zakresu, umiejętność przewidywania i planowania efektów estetycznych oraz w wyjątkową wrażliwość i emocjonalność.

Trudno prorokować, jakie będą skutki wprowadzenia nowej ustawy tzw. Konstytucji dla Nauki. Ważne jednak, abyśmy nie zapominali, że tylko otwarte umysły, wytężona praca i integracja wszystkich środowisk związanych z krajobrazem pozwolą na dalszy rozwój dyscypliny architektura krajobrazu.

**Sławoj Dreszer
Marta Urbańska**

Wydział Architektury i Wzornictwa
Uniwersytet Artystyczny w Poznaniu

Przypisy

¹ Kacprzyk M., 2018. *Przestrzeń publiczna w mieście. Projekt koncepcyjny rewitalizacji placu Cyryla Ratajskiego w Poznaniu*. Praca dyplomowa licencjacka, promotor dr hab. Sławoj Dreszer, Poznań.

² Stanisławska M., 2018. *Ażurowe struktury jako nowa koncepcja rewitalizacji zieleni w mieście*. Praca dyplomowa licencjacka, promotor dr hab. Sławoj Dreszer, Poznań.

³ MRT, „Głos Wielkopolski”, 2018. Stobnica: Sprawą budowy zamku w Puszczy Noteckiej zainteresowało się Ministerstwo Środowiska, <https://gloswielkopolski.pl/stobnica-sprawa-budowy-zamku-w-puszczy-noteckiej-zainteresowalo-sie-ministerstwo-srodowiska/ar/13324708> (dostęp 30.10.2018).

⁴ Dz.U. 2018 poz. 1496. Ustawa z dnia 5 lipca 2018 r. o ułatwieniach w przygotowaniu i realizacji inwestycji mieszkaniowych oraz inwestycji towarzyszących.

⁵ Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN Stanowisko KPZK PAN w sprawie projektu ustawy o ułatwieniach w przygotowaniu i realizacji inwestycji mieszkaniowych oraz inwestycji towarzyszących z dnia 15 marca 2018 r. (Ministerstwo Inwestycji i Rozwoju RP), Warszawa 26.03.2018 http://kpsz.pan.pl/images/Stanowisko_KPZK_PAN.pdf (dostęp 10.11.2018).

⁶ Roik M., 2013. „Głos Wielkopolski” Kurczaki przy Kupcu mogą zostać... na zawsze. Mimo zmiany planu! <https://gloswielkopolski.pl/kurczaki-przy-kupcu-moga-zostac-na-zawsze-mimo-zmiany-planu/ar/1000947> (dostęp 10.11.2018)

⁷ Muszyńska M., 2018. *Projekt rewitalizacja parku leśnego Bażantarnia w Elblągu. Projekt koncepcyjny*. Praca dyplomowa licencjacka, promotor dr hab. Sławoj Dreszer, Poznań.

⁸ Zielińska J., Zimnicki K. *Bieszczady Północny – Bażantarnia* <http://bazantarnia.blogspot.com/p/o-bazantarni.html> (dostęp 14.11.2018)

⁹ Zwolak M., 2018. *W poszukiwaniu autorskiej metody analizy krajobrazu. Zależności między komponentami przestrzeni na przykładzie tektoniki Islandii*. Praca dyplomowa licencjacka, promotor dr hab. Sławoj Dreszer, Poznań.

Literature – Literatura

1. 40 lat bioniki w Uniwersytecie Artystycznym w Poznaniu. Projektowanie krajobrazu jako nieodzowna część ochrony środowiska, 2016. Dreszer S. (red.) Uniwersytet Artystyczny w Poznaniu, Poznań.

2. Dreszer W., 2007. *Przestrzenie wyróżnione krajobrazu kulturowego* [w:] Dreszer W. (red.), *Sztuka projektowania krajobrazu*. Akademia Sztuk Pięknych w Poznaniu, 15–19.

3. Dreszer S., 2008. *Rewitalizacja parku szpitalno-sanatoryjnego. Projekt koncepcyjny rewitalizacji parku szpitalno-sanatoryjnego w Kowanówku*. Akademia Sztuk Pięknych w Poznaniu, Poznań.

4. Dreszer S., 2011. *Tożsamość miejsca. Projektowanie koloru w architekturze i urbanistyce*. Uniwersytet Artystyczny w Poznaniu, Poznań.

5. Dreszer W., 2018. *Od bioniki do krajobrazu. Włodzimierza Dreszera refleksje nad dydaktyką artystyczną*. Uniwersytet Artystyczny w Poznaniu, Poznań.

6. Gawryszewska B.J., 2013. *Ogród jako miejsce w krajobrazie zamieszkiwanym*. Wydawnictwo Wieś Jutra, Warszawa.

7. Hall E.T., 2009. *Ukryty wymiar*. Warszawskie Wydawnictwo Literackie Muza, Warszawa.

8. Hobhouse P., 2005. *Historia ogrodów*. Wydawnictwo Arkady, Warszawa.

9. *Miasto na plus*. Eseje o polskich przestrzeniach miejskich, 2017. Mazur H. (red.), Wydawnictwo Wysoki Zamek, Kraków.

10. Raszeja E., 2013. *Ochrona krajobrazu w procesie przekształceń obszarów wiejskich*. Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu.

11. Springer F., 2013. *Wanna z kolumnadą*. Reportaże o polskiej przestrzeni. Wydawnictwo Czarne, Wołowiec.

12. Sudjic D., 2017. *Język miast*. Wydawnictwo Karakter, Kraków.

13. *Szacunek dla środowiska przyrodniczego istotnym elementem edukacji współczesnego projektanta i architekta*. Dreszer, S. (red.) (2017). Uniwersytet Artystyczny w Poznaniu, Poznań.

14. Wohlleben P., 2016. *Sekretne życie drzew*. Wydawnictwo Otwarte, Kraków.